

Ei framtid for kvensk språk? — Status og utfordringer i dagens situasjon¹

Irene Andreassen

Man antar at det kan finnes opptil 10 000 talte språk i verden i dag, det vanligste er å rekne med 6-7000 språk (Crystal 2000). I dette bildet er det ikke entydig hvilke varieteter som gjelder som språk, og hvilke som gjelder som dialekter. Dette svaret gis vha. politiske beslutninger, ikke gjennom språkvitenskapen. Iflg. UNESCOs World Atlas of Endangered Languages fra 2001 står halvparten av alle språk i verden i fare for å forsvinne i de kommende tiåra, de fleste er minoritetsspråk. Dette er språk som altså omtales som *endangered languages* 'språk i fare'. Også begrep som *trua språk / threatened languages* *uhattuja kielii* er vanlige i omtale av språk som står i fare for å dø ut. Kvensk må karakteriseres som et svært trua språk. Det er få aktive talere igjen, og de er hovedsakelig middelaldrende og eldre mennesker. Nå er det slik at språk alltid har forsvunnet i flerspråklige samfunn når for eksempel ett språk som har større politisk makt, privilegier og sosial prestisje overtar de språklige domena i et samfunn. Dette språket har nødvendigvis ikke de fleste språkbrukere. Et resultat som ofte er uunngåelig pga. denne prosessen, er at talere av minoritetsspråk skifter språk, de går over til å bruke majoritetsspråket. Men også det motsatte kan skje, nemlig at trua språk får en renessanse gjennom ny bruk. Dette kalles *språklig revitalisering*.

Språkskifteprosesser

En språkskifteprosess kan ha flere handlingsforløp. Iflg. forskningslitteraturen kan forløpet involvere tre stadier.² Første stadium kjennetegnes av et økende press på minoritetsspråkbrukere til å bruke smajoritetsspråket, spesielt på formelle språkdomener (dvs. i det offentlige livet). Dette trinnet er ofte fremskyndet og gjort lettere gjennom innføring av utdanning på majoritetsspråket. Neste stadium preges av en periode med tospråklighet; begge språk brukes side om side. Dette stadiet karakteriseres også av at det blir stadig færre minoritetsspråktalere, særlig blant yngre. Parallelt skjer det en reduksjon i språkkompetansen, ettersom minoritetsspråket brukes mindre og på stadig færre språkdomener. Det tredje stadiet, som kan inntre i løpet av to eller tre generasjoner, noen ganger også over kortere tid, karakteriseres av at minoritetsspråket helt er bytta ut mot majoritetsspråket. I kvenske miljø kan språkskifteprosessen ha foregått på denne måten, men også både raskere og langsommere, for eksempel i Porsanger er kvensk videreført gjennom mange flere generasjoner, men også her ser vi tegn på språkbytte.

Språkbytteprosesser som de som er beskrevet her, og som det finnes en omfattende forskningslitteratur om, er altså ikke noe nytt: Språk har oppstått og forsvunnet, og nye språk er oppstått ved at tidligere dialekter blir definert

¹ Artikkelen er en noe forkorta versjon av min prøveforelesning (sjølvalgt emne) til dr.art.- graden. Universitetet i Tromsø, 8.10. 2004.

² May 2000.

som språk. Men det som er både kvalitativt og kvantitativt forskjellig, er at det ved inngangen til det tjueførste århundret dør språk i en hittil ukjent målestokk.³ Enkelte forskere, bl.a. Tove Skutnabb-Kangas, har beskrevet prosessen som en form for *linguistic genocide* 'språklig folkemord'.⁴ Påstander som dette kan virke overdrevne, men de underbygges av fakta. For eksempel viste en oversikt fra 1999 fra Summer Institute of Linguistics at flere enn 3000 språk hadde færre enn 10 000 talere, og at så mange som 5000 språk hadde mindre enn 100.000 talere. Iflg. UNESCO er bare 10 % av verdens språk representert på Internett, et forum som bare får større og større betydning i vår tid. Man trenger ikke å ha livlig fantasi for å forestille seg hva som kan skje med språkmangfoldet i verden dersom ingen motkrefter settes inn.

Motkrefter mot språkskifte

Siden 1960-tallet har det pågått en etnisk renessanse blant minoritetsbefolkninger. Flere og flere minoriteter som tidligere levde under et sterkt assimilasjonstrykk, har revurdert sine språk og aktivt begynt å ta dem tilbake. Vi har et nært eksempel i oppblomstringa i bruken av nordsamisk her i landet. Andre eksempel på språksamfunn som har klart å snu en trend som tidligere peikte mot språkskifte, gjelder inuitt på Grønland, walisisk i England og maori på New Zealand.

I Norden medførte den etniske oppvåkninga til at man fra 1970- og 1980-tallet kan snakke om en språklig og kulturell revitalisering blant de gamle minoritetene, i første rekke blant den samiske befolkninga, men også etter hvert blant tornedalinger i Sverige og kvener i Norge. Språklig revitalisering innebærer en

bevisst streben etter å ta tilbake et trua språk. Denne prosessen danner derfor en aktiv motpol til assimilasjonspolitikken. På individplan kan språklig revitalisering for eksempel innebære at folk som er blitt enspråklige i majoritetsspråket lærer seg et minoritetsspråk som kunne ha vært deres førstespråk, dersom ikke språklig assimilering og språkskifte hadde skjedd. På samfunnsplanet betyr revitalisering at språket får tilgang til domener der majoritetsspråket har vært enerådende, for eksempel innen massemedia og utdanning.⁵ De fleste minoritetsspråka i dag er trua, til tross for at revitalisering pågår. Språkforskere har karakterisert situasjonen slik: "Man kan beskrive situasjonen som et kappløp mellom språklig assimilasjon og revitalisering, og vi vet stadig ikke hvordan resultatet blir."⁶

Maktrelasjonene mellom språk er ikke statiske; språkas innbyrdes status kan forandres. Termen *språklig emansipasjon* er brukt analogt med termen politisk emansipasjon, som betyr forandring av en hierarkisk maktstruktur slik at en urettferdig dominans av visse grupper i samfunnet reduseres eller elimineres og at det skapes muligheter for rettferdighet og samfunnsdeltakelse for alle. Språklig emansipasjon innebærer en språkpolitisk og språksosiologisk prosess der et undertrykt språk løftes opp til en bedre posisjon i samfunnet. Nærmere bestemt betyr dette at bruken av et undertrykt språk utvides til både skrift og tale på ett eller flere offentlige domener der språket ikke er anvendt tidligere. Språket får en offisiell status gjennom en språklov, og holdninger endres slik at språket blir mer respektert enn tidligere. Språklig assimilering i privatlivet, spesielt som hjemmespråk, bremses opp eller snus helt.⁷

En språklig emansipasjon forutsetter utvikling av språklige rettigheter. I den

³May ibid.

⁴Skutnabb-Kangas 2000.

⁵Huss og Börestam 2001: 101-102; Huss 2003: 141.

⁶Huss og Lindgren 2000.

⁷Huss og Lindgren 2000.

sammenhengen er begrepet *språklige menneskerettigheter*, *Linguistic Human Rights*, sentralt. Begrepet, som en komponent i de allmenne menneskerettighetene, er blitt stadig mer diskutert på internasjonalt plan siden 1990-tallet. I flere internasjonale konvensjoner om minoritetene sine språklige og kulturelle rettigheter understrekes det at slike rettigheter er verdifulle, ikke bare for minoritetene sjøl, men for alle, ettersom minoritetsspråk er en del av den felles kulturarven.⁸ De viktigste språklige menneskerettighetene er:

- retten til å identifisere seg med ett eller flere språk (uten å bli diskriminert)
- retten til undervisning i og på sitt språk
- retten til å bruke sitt språk overfor myndighetene
- retten til å lære godt det offisielle språket og majoritetsspråket i det landet en bor i.⁹

Et kjennetegn på undertrykte språkgrupper er fravær av én eller flere av de språklige menneskerettighetene. Det er for eksempel vanlig at et språk kun brukes muntlig og i private og lokale sammenhenger i ei slik gruppe. Inntil nylig var dette en passende karakteristikk også for kvensk. Men kvensk er nå, om enn i beskjeden målestokk, tatt i bruk også på andre domener. Høsten 2004 blei for eksempel den første kvenske romanen, *Elämän jatko I. Kuosuvaaran takana* av Alf Nilsen- Børsskog fra Porsanger, utgitt. Den vil nok få stor betydning framover, også som språklig modell.

Dialektkontinua og språklig emansipasjon

Det har vært vanlig i fennistisk dialektologisk språkforskning å rekne de

kvenske dialektene som randdialekter i det nordfinske dialektområdet, og de omtales bl.a. som *Ruijan suomalaismurteet*.¹⁰ Dialekter har en tendens til å danne språkkjeder, eller språklige kontinua. Med dette menes territoriale språkkjeder der nabodialektene alltid er gjensidig forståelige, samtidig som denne gjensidige forståelsen også overskrider formelle språkgrenser. I ytterkantene av et sånt kontinuum kan dialektene være gjensidig fullstendig uforståelige.¹¹

I det skandinaviske dialektkontinuumet har for eksempel grensedialektene i Sør-Norge og Sverige mange fellestrekk. Vi har også et samisk dialektkontinuum som strekker seg fra Kola i øst til Femunden vest i Sør-Norge. De kvenske dialektene utgjør en del av *det østersjøfinske dialektkontinuumet*. Dette dialektkontinuumet begynner i Nord-Norge, går videre via Nord-Sverige og Nord-Finland og Midt-Finland til de nordlige delene av Den karelske republikken i Russland, og videre igjen til de sørlige delene av Den karelske republikken, via områder nord og vest for St. Petersburg til Estland, derfra det tilbake igjen til Sørvest-Finland.¹²

Det kan karakteriseres som språklig emansipasjon når dialektgrupper i et kontinuum lausriver seg og blir egne språk gjennom en språkpolitisk overgangsperiode. Dette er språklig emansipasjon, fordi de varietetene det er snakk om har vært rekna som lokale dialekter underordna et standardspråk som har hatt høyre status. Når ei dialektgruppe får status som eget språk, opphører denne underordninga. Når det blant tornedalinger og kvener i de siste tiåra er gjort framstøt på å bli sjølstendige i forhold til "Finlandsfinsk", og de samtidig har tatt til med å skape et eget skriftspråk, så er dette en begynnende utvikling i samme retning.¹³

⁸ Skutnabb-Kangas 2000, etter Börestam og Huss 2001: 104.

⁹ Skutnabb-Kangas & Phillipson 1989; Skutnabb-Kangas 2000: 499, etter Lindgren 2003, 104-105.

¹⁰ Se for eksempel Paunonen 1988, 1991; Lindgren 1993.

¹¹ Chambers & Trudgill 1980: 6.

¹² Söderholm 2000.

¹³ Lindgren 1998.

Europarådets sjarter om regionale eller minoritetsspråk

Det er i dag helt klart en større forståelse for historiske minoriteter og deres språk og kulturer enn tidligere. Dette ser man i forhold til internasjonale konvensjoner som er kommet til i de siste tiåra. I 1999 ratifiserte Norge *Europarådets rammekonvensjon om vern av nasjonale minoriteter*. Som nasjonale minoriteter i Norge reknes jøder, kvener, rom (sigøynere), romani (de reisende, tatere) og skogfinner. Det har også tidligere fantes mange konvensjoner der minoritetenes situasjon har fått oppmerksomhet, men konvensjoner med særskilte paragrafer om *språklige rettigheter*, har ikke eksistert i samme grad som nå. Språklige rettigheter begynner å bli akseptert som en del av de øvrige menneskerettighetene. Det klareste eksemplet på dette er *Europarådets sjarter om regionale eller minoritetsspråk*.¹⁴ Denne konvensjonen er det viktigste internasjonale grunnlaget for rettslig vern av minoritetsspråk

i Europa. Sjarteret trådte i kraft 1. mars 1998. Ratifisering innebærer at de reglene et land har tatt på seg, er blitt en del av den nasjonale lovgivinga. Nå er det slik at nasjonal lovgiving kan endres, og det skjer hele tida. Men lovendringer som får negative konsekvenser for et lands internasjonale plikter, er det ofte vanskeligere å få til. Et rettslig vern, som ratifisering av Sjarteret innebærer, inneholder lovfesta retter for bruk av et minoritetsspråk. Andre tiltak, ofte økonomisk støtte til ulike prosjekt, er vel og bra, men de er hele tida avhengige av budsjettmessige prioriteringer. Tiltak som er fastsatt i lovs form har et viktig forsprang i konkurransen om midler. Reglene om språkvern er delt i to deler, del II og del III. Del II gjelder for alle minoritetsspråk i et land, og forutsetter at staten skal bygge sin politikk, sin lovgiving og praksis på visse, nærmere fastsatte mål og prinsipp. Del III i Sjarteret inneholder helt konkrete regler om bruk av språka og gir generelt et sterkere vern enn del II. Del III er bygd opp etter et menysystem der hvert land må velge minimum 35 konkrete plikter av et stort antall alternativ. Norge ratifiserte Sjar-

<i>Del II</i>	<i>Del III</i>
Gjelder alle minoritetsspråk	Gjelder spesifiserte minoritetsspråk
Mål og prinsipp som staten skal bygge sin politikk, lovgiving og praksis på (artikkel 7)	Konkrete regler om vern som staten kan velge fra innen <ul style="list-style-type: none"> - utdanning (artikkel 8) - rettsstell (artikkel 9) - offentlig administrasjon (artikkel 10) - media (artikkel 11) - kultur (artikkel 12) - økonomisk liv og tjenesteyting (artikkel 13) -internasjonal kontakt (artikkel 14)
<i>Reservasjonsrett</i> (gjelder særlig ikke-territoriale minoritetsspråk)	Må velge minst 35 konkrete plikter (minst tre fra artikkel 8 og 12, og minst en fra artiklene 9, 10, 11 og 13). <i>Ingen reservasjonsrett</i>

*Europarådets sjarter om regionale eller minoritetsspråk. Inndeling i to deler for vern og styring av minoritetsspråk.*¹⁵

¹⁴ Huss 2003.

¹⁵ Gramstad 2004.

Sjarteret diskriminerer ikke mellom språket til urbefolkninger og nasjonale minoriteter. Det forutsettes vanligvis en tidsperiode på om lag 100 år for at et språk skal ha tilstrekkelig historisk forankring til å få beskyttelse i henhold til Sjarteret.¹⁶

Fra Europarådets side skjer det en kontinuerlig oppfølging av ratifiseringene i de ulike landa. Det skal leveres rapporter etter bestemte regler. Norge sendte sin første landsrapport til Europarådet i 1999. Fordi *kvensk/finsk* der var nevnt som et språk, blei det vanskelig å ta stilling til om bestemmelsen under del II var oppfylt når det gjaldt dette språket. I landsrapporten til Ekspertkomiteen tre år etter, i 2002, opprettholdt regjeringa sitt tidligere standpunkt. På bakgrunn av kritiske merknader fra Europarådet bestilte regjeringa rapporten ” Kvensk — språk eller dialekt?” av professor i tospråklighetsforskning ved Stockholms universitet, Kenneth Hyltenstam.

Hvis vi sammenlikner Sverige og Norge, som begge har befolkninger med østerjønnske språk, dvs. nyinnvandra finlendere og gamle nasjonale minoriteter, tornedalingene i Sverige og kvenene i Norge, så har de to landa valgt helt ulike linjer. Sveriges Riksdag beslutta i desember 1999 å gi finsk, samisk og meänkieli status som territoriale minoritetsspråk med vern etter del III i Sjarteret i noen nordsvenske kommuner. F.o.m. 1. april 2000 er finsk, meänkieli og samisk offisielle minoritetsspråk i flere kommuner i Nord-Sverige. Høsten 2004 blei det kjent at den svenske regjeringa har bestilt ei utredning som skal undersøke om finsk skal få samme stilling i Sør-Sverige som i de nordsvenske kommunene.¹⁷ Etersom de aller fleste sverigefinnene (ca. 300 000) bor i Sør-Sverige, i Stockholms-området og i byene omkring Mälaren, har det vært misnøye med at ikke finsk er et offisielt språk i sør der majoriteten av dem bor. Dette er bakgrunnen for den nye utredninga som skal komme i 2005.

Rapporten ” Kvensk — språk eller dialekt?” og høringsuttalelsene

Mandatet for rapporten var å diskutere spørsmålet om kvensk skal betraktes som et eget språk eller en dialekt, og se på likhetstrekk og/eller ulikheter mellom kvensk og meänkieli.

Kenneth Hyltenstam, med medvirkning av Tommaso Milani, leverte en solid rapport med en grundig gjennomgang både av forskning og samfunnsdebatt omkring kvenske spørsmål.

Hovedkonklusjonen i rapporten er at det på bakgrunn av samfunnsmessige og språklige forhold motiverer for at kvensk bør betraktes som et språk snarere enn en dialekt. Hyltenstam maner samtidig til samarbeid i språkrøktarbeid og i utdanningsspørsmål med nabolanda. Til sammen var det avgitt rundt 30 høringsuttalelser til rapporten. Disse var lagt ut på Internet sommeren 2004.¹⁸ Høringsuttalelsene skal danne et grunnlag for et dokument som skal til politisk behandling.

Det var enkelte negative merknader til at rapporten er skrevet på svensk og på et akademisk språk som gjorde den vanskelig tilgjengelig. Dessuten var det reist kritikk mot forfatterens valg av kilder og informanter; det blir uttrykkelig sagt at bare de som anerkjente kvensk som eget språk var intervjuet. I de positive kommentarene understrekes det at rapporten er grundig, både hva gjelder redegjørelsen for termene ’språk’ og ’dialekt’, og kvenenes historie.

Av høringsuttalelsene kan vi lese ei tydelig *polarisering* i synet på kvensk; vi kan snakke om to leirer. Iflg. den ene leiren bør kvensk regnes som et eget språk. Den andre leiren er negativ til spørsmålet. Ser vi nærmere på hvilke instanser som har et negativt syn, så er det en klar overrepresentasjon av finsklærere (i grunnskolen). I forhold til geografisk fordeling, så bor disse lærerne i Varanger og Nord-Troms, m.a.o. i ”ytterkantene” av det

¹⁶ Huss 2003.

¹⁷ <http://www.sou.gov.se/finskaspraket/>

¹⁸ http://www.dep.no/kkd/norsk/aktuelt/hoeringssaker/paa_hoering/043041-080123/dok-bn.html

tradisjonelle kvenske bosettingsområdet. Før høringsfristen gikk ut, sendte en pensjonert (finsk)lærer og rektor ut ei oppmoding samt sin egen høringsuttalelse til alle skoler og kommuner med finskundervisning i Troms og Finnmark. Adressatene blei innstendig bedt om å uttale seg om rapporten, samtidig som oppmodinga advarer mot å forlate *"vårt tradisjonelle finske skriftspråk og innføre et nytt finsk-ugrisk språk under navnet kvensk."* Uttrykk for liknende oppfatninger ser vi i følgende uttalelser fra Varanger: *"Folk har ikke kalt språket sitt for kvensk."* og *"De finsttalende har alltid betraktet og godtatt riksfinsk som sitt språk."*

Inoen miljø som ønsker at språkopplæringa i skolen fortsatt kun skal være finsk, er det samtidig også stor skepsis til politisering av spørsmålet. Paraplyorganisasjonen Finskforbundet i Norge *"frykter at kvensk etnopolitikk fortrenger finskfagets stilling i den norske skolen."* Lærere fra mange grunnskoler i Sør-Varanger står bak ei formulering som dette: *"Mange ønsker å identifisere seg som moderne nordmenn som er bevisst sin finske bakgrunn, men som ikke ønsker å politisere sin etnisitet."*

Fra skoler i Porsanger og Alta, som har både finsk- og kvenskundervisning innafor faget finsk som andrespråk, er innstillinga en annen. I høringsuttalelsene herfra leser vi formuleringer som: *"Den kvenske varietetten er bærer av en viktig kulturarv for kvenene som finsk ikke kan erstatte."* og *"For oss [...] er det vanskelig å skille et språk fra kulturen den er utviklet i, og det er derfor naturlig å bruke kvensk i formidling av kvensk kultur."*

Et flertall av høringsinstansene støtter

konklusjonen i Hyltenstams rapport. Det eneste språkfaglige organet som konkluderer med at det ikke er nødvendig for eksempel å gi kvensk vern under nivå III etter Europarådets sjarter, til tross for at man samtidig konstaterer at språkbytteprosessen er kommet langt for kvensk, er Norsk språkråd. Konklusjonen er oppsiktsvekkende. Norsk språkråd er under omstrukturering. Iflg. Kulturdepartementet er det ikke aktuelt i dag at det nye nasjonale språkorganet skal ha ansvar for minoritetsspråk i landet. Her skiller igjen Norge og Sverige lag. Det kommende nye språkorganet i Sverige vil også få ansvar for minoritetsspråk.¹⁹

Skolen er i dag sannsynligvis det aller viktigste domenet for både finsk og kvensk. Det er slik, som jeg allerede har påpeikt, nettopp i høringsuttalelser fra skoler som underviser i finsk som andrespråk at negativt syn på kvensk som eget språk kommer til uttrykk. Samtidig frykter man for at finskfaget skal svekkes.²⁰ På et seminar Universitetet i Tromsø i april 2004, der Hyltenstams rapport blei drøfta med forfatteren til stede, sa utdanningsdirektør i Finnmark, Trygg Jakola: *"Da finskfaget plutselig var der, var kommunene dårlig forberedt"*. Også i dag er det uvitenhet omkring faget. Enkelte steder er det også gjennomtrekk av lærere og ikke udelt positive holdninger til faget. Skolen sliter altså ennå med den praktiske organiseringa av faget og med negative holdninger, samtidig som det hele tida har vært en gledelig stigning i elevtallet i grunnskolen. Jakola sa også på det samme seminaret: *"Finskfaget er stadig sårbart (...) vi må ikke gjøre noe som gjør faget mer sårbart."*

¹⁹ SOU 2002: 27 Mål i mun – Förslag till handlingsprogram för svenska språket.

²⁰ Retten til opplæring i finsk som andrespråk blei gitt elever med såkalt kvensk-finsk bakgrunn i grunnskolen i Troms og Finnmark i 1996. Ved skolereformen i 1997 kom det nye læreplaner for finsk som andrespråk (L97 og L97 Samisk), og i 1998 en ny opplæringslov der retten til opplæring er konkretisert. Det undervises i finsk ved ca. 70 grunnskoler med nærmere 1200 elever. Det undervises i kvensk ved Børselv og Lakselv skoler med til sammen rundt 60 elever (felles høringsuttalelse fra utdanningsdirektørene i Troms og Finnmark). Også i Alta er det en del undervisning på kvensk.

Utfordringene

Hva er så utfordringene vi står overfor? Utfordringene er mange. Jeg har forsøkt å sammenfatte dem i 5 ulike punkt som jeg kaller: 1. *Det vanskelige kvenbegrepet*, 2. *Den usynlige kvensen*, 3. *Språkholdninger*, 4. *Nettverk* og 5. *Kvensk skriftspråk*.

1) *Det vanskelige kvenbegrepet*

Under assimilasjonspolitikken som blei ført aktivt fra 1860-tallet og fram til siste krig her i landet, blei kvenbegrepet stigmatisert. Begrepet er tradisjonelt ikke brukt som inngruppenavn, det er lånt fra majoritetsspråket. Historisk sett er begrepet kven lånt til nordisk fra det østersjøfinske ordet *kainu*, som igjen er et svært gammelt lån fra urnordisk **gain* 'åpning, gap'. Lånerekkefølgen er altså slik: **gain* > *kainu* > *kven*. (Koivulehto 1995.)²¹ Kvenene har gjerne kalt språket sitt for *suomi* og *suomen kieli*, men eldre folk i Porsanger og Alta, der det er gammel kvensk bosetting, husker benevnelsene *kainhuun kieli* / *kaihuun kieli* om språket, og *kainhuulainen* som etnonym. I bygda Leirpollen i Porsanger finnes stedsnavnet *Kainluokka*. Da jeg spurte en som er fra bygda hvorfor han trudde plassen hadde det navnet, fikk jeg til svar: "*Sielä asuthiin kainulaiset*."²²

Først på 1980-tallet, med stiftelsen av ei lokal kvenforening i Børselv og paraplyorganisasjonen Norske Kveners Forbund / Ruijan Kveeniliitto, har begrepet kven begynt å få et positivt innhold. Men ut fra høringsuttalelsene ser vi klart at ikke alle er interesserte i å gi kvenbegrepet en ny renessanse. Noen omtaler seg som "finskætta", de har en "finsk identitet" og snakker en "finsk dialekt". Dette synet kommer fram særlig i høringsuttalelser fra (Sør-)Varanger. Ei viktig forklaring er at den kvenske bosettinga i

Sør-Varanger er nyere enn i andre kvenske områder. Kvenene i Sør-Varanger er en grenseminoritet. Her har man mange kontakter og nære bånd til Finland. Reint språklig er dialektene i Sør-Varanger også nærmere de nordfinske dialektene. På den andre sida står de som sier at de absolutt ikke snakker finsk, men kvensk, og som vil arbeide for at språket skal styrkes i skolen og samfunnet for øvrig. De som representerer dette synet, er hovedsakelig fra Porsanger. Det er i denne kommunen kulturelle aktiviteter på kvensk er størst.

Det er relevant å hevde, etter mi mening, at kvenbegrepet har stått i vegen for et fruktbart samarbeid mellom det jeg nyss kalte to leirer. Begrepet *språkfred* er kjent fra språkhistoria både i Norge og Finland. Her i landet var begrepet brukt i forbindelse med nedsetting av den såkalte Vogt-komiteen i 1964. Den komiteen skulle arbeide for språkfred, dvs. for prinsippet om jamstilling mellom nynorsk og bokmål og for gjensidig respekt mellom språkgruppene, samt få språkpolitikken ut av Stortingssalen. Et resultat av komiteens arbeid var oppretting av Norsk språkråd. I Finland blei det under siste krig proklamert språkfred mellom den finskspråklige og den svenskspråklige befolkninga. Under vinterkrigen deltok både svensk- og finskspråklige side om side; dette var med på å dempe tidligere motsetninger og stridigheter mellom gruppene.

Noen vil kanskje synes det er en overdrivelse å bruke sammenlikninger som de ovennevnte, men med bakgrunn i heftige debatter og avisinnlegg som har versert i nordnorske aviser med jamne mellomrom siden 1980-tallet, synes jeg sammenlikninga er relevant. Det er to *frontlinjer* i spørsmålet om kvensk skal betraktes som et eget språk eller ei, for å bruke nok en militær term fra språkhistoria. Kanskje det er på tide å

²¹ Formen *kvääni* i kvensk er et nylån fra norske kontaktdialekter.

²² 'Der bodde kvenene.' Stedsnavnet *Kainluokka* (også *Kaininluokka*) er sammensatt av *Kain-* 'kven' og *-luokka* 'bakke, li'. Navnet er trulig ei tilpassing til kvensk av et eldre samisk navn.

proklamere en språkfred mellom forkjempere for finsk og forkjempere for kvensk? Å gi både finsk og kvensk plass i skolen vil være et sentralt virkemiddel i "fredsforhandlingene". Forslaget om at skolen skal ha plass til både finsk og kvensk, kommer også til uttrykk i flere høringsuttalelser til Hyltenstam-rapporten. Nyere innvandring fra Finland og Finlands geografiske nærhet til Nord-Norge, samt et sterkt ønske fra "det nordnorgesfinske miljøet", gjør at det er riktig fortsatt å gi undervisning i (standard)finsk i norsk skole.

2) "Den usynlige kvensken"

Sjøl om det gledelige har skjedd at den første kvenske romanen er utgitt, en del læremiddel er laga, språket er brukt i gudstjenester, innen sang og musikk, i oversettelser, i annonsering i lokalaviser osv., så er bruken av både skriftlig og muntlig kvensk likevel marginal. Vi mangler ennå viktig infrastruktur som grammatikk(er), ordbøker og, ikke minst, læremiddel. Det understrekes i flere høringsuttalelser fra begge leirer at det er et stort behov for læremiddel i finskfaget som er tilpassa forhold i Norge. Fordi kvensk ofte er "usynlig" i dagliglivet og kjennskap til de ulike kvenske dialektene ikke er allmennkunnskap, får vi det jeg kaller "det pragmatiske argumentet" i den pågående debatten. Det rår ei "vi vet hva vi har, men ikke hva vi får" -holdning. Vi får påstander som "man når lenger med finsk" i forhold til jobbmuligheter, innafor turistnæringa, når det gjelder tilgang til finskspråklig litteratur og media osv. Etter manges mening er vi allerede forsynt med lærere som har relevant utdanning i finsk, både fra Finland og Norge, og inspirasjon til utvikling av nye læremiddel kan hentes fra Finland. At man vha. kunnskaper i finsk skulle nå lengre og ha større muligheter innen yrkeslivet osv., er likevel udokumenterte påstander. Vi trenger språksosiologiske og sosiolingvistiske undersøkelser for å få dokumentert hvordan det står til med den gjensidige forståelsen mellom brukere av

finsk, meänkieli og kvensk, og kanskje også andre østersjøfinske språk. I dag eksisterer det mest "synsing" på dette feltet. Dette spørsmålet, dvs. det å forstå hverandre, også over språkgrensene, kan nemlig også ha med holdninger å gjøre.

3) Språkholdninger

Det finnes mange fordommer mot kvensk, bl.a. i form av karakteristikk av språket som *paskasuomi* 'skitfinsk'. Språkholdningene og fordommene har sin rot i fornorskningstida; kvensk pådro seg et stigmatiseringsstempel som det ser ut til å være vanskelig å bli kvitt. Negative holdninger til visse varieteter har også gjerne sitt opphav i miljø der en standardvarietet har maktposisjon. Vi vet at finsk standardspråk tidligere hadde en sterk maktposisjon i skolen i Finland; dialektbruk blei ikke tolerert hos elevene (Paunonen 1993). Men den finske informasjonskulturen er blitt svært forandra i løpet av de siste 15—20 åra. I situasjoner der det tidligere var påkrevd å snakke riksfisk (*yleiskieli*), hører man i dag alle typer talespråk og dialekter. Det publiseres også hele tida forskjellig skriftlig materiale på dialekt, både skjønnlitteratur, tegneserier, lokalaviser, dialektordbøker osv. Det ser ut for at grensa mellom standardspråk og talespråk er blitt mindre skarp (Mantila 2002). "Kanskje vi nærmer oss norsk praksis der det lokale alltid er en del av væremåten i offentlig språkbruk," spekulerer Harri Mantila (2001), professor i finsk ved universitetet i Oulu og leder av *Suomen kielen lautakunta*, den finske språknemnda.

Negative holdninger til språk og dialekter er også uttrykk for det som kalles *språklig purisme*. (Brunstad 2001.) Man forestiller seg at det finnes reine språk, fritt for påvirkning fra andre språk, både i forhold til ordforråd, morfologi, syntaks og fonologi. Denne virkeligheten finnes imidlertid ikke. Ordforrådet i et språk, ved sida av fonologiske forhold, er å lett å observere. Det er særlig de norske lånorda i kvensk som refererer til

det moderne samfunnet, og som vi lettere kan se er lånt, som purisme mot kvensk retter seg. Purisme kommer også til uttrykk i høringsuttalelsene til Hyltenstam-rapporten i form av vurderinger som ”*språklig forfall*”, og at kvensk er et ”*mangelfullt språk*”. Viktigheten av at ”*barna lærer korrekt finsk*”, underforstått ikke kvensk, blir også understreket.

Det er kanskje også slik at pga. at kvensk har er såpass marginal stilling i dag, så er samtidig den identitetsmessige tilknyttinga til språket svekka. Vi kan si at folk mangler positiv språklig identitet i forhold til kvensk. Både fra Varanger og Nordreisa påpeikes det at finsk ikke lenger er levende i hjemmene til elever som har finsk som andrespråk i skolen. Foreldre og lærere som ikke er vokst opp i, eller ikke lever i kvenskspråklige omgivelser, gjør ikke krav på å få kvenskundervisning i skolen. Men samtidig er det naturligvis også et uttrykk for positiv identitet at foreldre velger finsk for sine barn. Vi kan si at finsk for noen erstatter det språket som er tapt i lokalmiljøet, altså kvensk.

Vi må likevel stille spørsmål om hvorfor elever faller fra finskfaget, særlig på ungdomstrinnet og i den videregående skolen, det høge tallet på elever i grunnskolens lavere trinn tatt i betraktning. Vi må stille spørsmål om hvorfor det ikke er flere søkere til finskstudiene på høgskole og universitet? Hadde søkinga vært bedre om det var tilbud i kvensk? Hva skal til for bedre rekruttering? Dette er et meget viktig spørsmål å få svar på om vi vil at kunnskaper i finsk og kvensk skal øke i befolkninga.

Jeg vil også si litt om et forhold jeg har kalt *språklig usikkerhet*. Finsklærere fra Norge har ulik kompetanse i finsk og kvensk. Noen har lært språket hjemme og kan det godt, andre har kanskje mest *reseptiv språkkompetanse*; dvs. de kan forstå mye av både finsk og kvensk, men er ikke vant til å bruke språket aktivt. Atter andre, inkludert meg sjøl, har lært finsk gjennom studier i voksenalder. Det betyr at vi ikke har førstespråkkompetanse i kvensk eller finsk. Det er likevel ikke noe

oppsiktsvekkende i det at en språklærer ikke har førstekompetanse i det språket vedkommende underviser i. Det må være mange hundre engelsklærere her i landet, men det er ikke noe formelt krav om at disse skal ha førstespråkkompetanse i engelsk for å gjøre en god jobb.

Blant finsklærerne i skolen her i landet er det etter hvert også ganske mange fra Finland. Noen har sin lærerutdannelse derfra, andre fra Norge. Blant de finske lærerne er det også folk som er flytta hit før *dialektboomen* i Finland på 1990-tallet og de store endringene som er i skjedd i det finske språksamfunnet i nyere tid. Om lag halvparten av de lærerne som har vært med på høringsuttalelser, er fra Finland. I et lærerkollegium med ulik kompetanse kan man tenke seg at det kan oppstå et hierarki der de som er mest kompetente får en ledende rolle. En finsklærer fra Norge uttrykte det med oppgitthet slik: ”*Finskfaget er overtatt av finlendere*”. Jeg håper ikke at dette er et allment problem.

4) Nettverk

Det finnes allerede en del mindre nettverk for finsk- og kvensklærere i skolen. I Sør-Varanger har finsklærere danna et *Nettverk for finsk som andrespråk*, og i Porsanger er det også et nettverk for kvensklærere. Så vidt jeg vet, er det ikke noe samarbeid mellom disse nettverka. Det har tidligere vært et nettverk for alle finsk- og kvensklærere i Troms og Finnmark som var initiert av finskfaget på Høgskolen i Finnmark. På nettverkssida innen utdanningssektoren er det et stort forbedringspotensial. Fordi elevgruppene er små og lærerne i mange tilfeller nærmest fungerer som ”omgangslærere”; dvs. de underviser i finskfaget ved flere skoler og hører ikke alltid til den faste lærerstaben ved skolen, er det desto viktigere å tilhøre et fagmiljø, et nettverk, der viktige fagspørsmål drøftes. Uten velfungerende nettverk kan for eksempel gode læremiddelprosjekt forbli ukjent for andre kolleger enn de nærmeste.

Det har i et par tiår vært ei uformell *språknemnd* på idealistisk basis for meänkieli i Tornedalen. Arbeidet i denne nemnda har vært konsentrert til utgivelser av bøker på minoritetsspråket. I 2003 har det vært arrangert en konferanse og et møte der man har diskutert det framtidige språkarbeidet. Samtidig er det oppnevnt ei utvida og midlertidig språknemnd, også med medlemmer fra Norge som representerer kvensk. Det er svært viktig å ha et samarbeid med språknemnda i Tornedalen, men det er også nødvendig at kvensk får et eget språkråd.

I mai 2004 var det arrangert en netteverkskonferanse, en såkalt *Aivotuisku*, i Alta som hadde som mål å etablere et nettverk for revitalisering av kvensk språk og kultur. Til konferansen var det invitert ulike institusjoner med kvensk språk og kultur som arbeidsområde, samt gjester fra Tornedalen og lulesamisk område. Dette arbeidet skal følges opp gjennom ulike faggrupper, og det koordineres av Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto. Utfordringene i dette prosjektet er å få de ulike institusjonene til å samarbeide, samt økte offentlige bevilgninger

På *samisk* holder det oppnådd mye i forhold til språkutvikling og språklig revitalisering som den kvenske minoriteten kan dra nytte av. Forkjempere for kvensk språk samarbeider ikke godt nok i dag med miljø som arbeider med revitalisering av samisk språk. Her har jeg ikke tid til å gå inn på så mange eksempel, men vil framheve Kåfjord kommune i Nord-Troms. Der har det vært både en lang og smertefull prosess for å komme dit kommunen er i dag: Et velfungerende Ája Samisk Senter har i 10 år betydd mye for å utvikle en positiv samisk identitet i et område som tidligere var kjent i media pga. at samiske stedsnavn på skilt blei vandalisert. For noen år tilbake var det utenkelig å revitalisere samisk i Kåfjord. I dag har 30 % av elvene samisk på skolen. Enda mer relevant er det å hente erfaringer fra mindre og mer trua samiske språk, særlig lulesamisk og enaresamisk i Finland. Når man i Norge har lyktes med å revitalisere spesielt nordsamisk,

så er det skjedd pga. den nasjonale satsinga. Men ildsjeler, kunnskap, informasjon og økonomiske ressurser er like viktig.

Ei stor utfordring for revitalisering av kvensk har vi også i selve *geografien*; det er lange avstander mellom små og skjøre språksamfunn. Vel så viktig som de punkta jeg har nevnt i det foregående, er derfor nettverksbygging mellom disse språksamfunna.

5) Kvensk skriftspråk

Et språk kan ikke overleve i dag uten skriftkultur, heller ikke kvensk. I dag skriver folk på sine kvenske dialekter, og dette er en svært viktig aktivitet som også vil danne grunnlag for et standardisert språk. En stor fordel for både kvensk og meänkieli er at man bruker finsk ortografi.

Begrepet språkplanlegging, *language planning*, er først brukt i USA i faglitteratur på slutten av 1950-tallet (Vikør 1994). Språkplanlegging defineres som en bevisst styring av språkforhold i et gitt område. Under begrepet språkplanlegging er det vanlig å anvende termene statusplanlegging (*status planning*) og korpusplanlegging (*corpus planning*). Dette er to faser i språkplanleggingsarbeidet. Fasen statusplanlegging gjelder språkløvgiving og minoritetsspråkets rettigheter og samfunnsfunksjon. Den andre fasen, korpusplanlegging, gjelder for eksempel terminologiarbeid og tradisjonelt språkrøktarbeid som for eksempel valg av varietet(er) og standardisering. Ei aktiv standardisering av kvensk er ikke begynt. Kvensk er i dag hovedsaklig i fasen statusplanlegging, dvs. si spørsmålet om språkstatus og rettigheter er ennå ikke avklart. Det store arbeidet med å standardisere kvensk gjenstår.

Sluttord

I tittelen stilte jeg spørsmålet om det finnes ei framtid for kvensk. Hva er så

svaret mitt? Svaret mitt er "ja"; kvensk språk kan absolutt få ei framtid. Jeg skal utdype denne påstanden. Det er mange positive aktiviteter på gang. Det er små forsøk med undervisning i og på kvensk og en spirende skrivekultur. Det er ulike kulturelle aktiviteter der kvensk brukes. Allerede i 1991 trådte *Lov om stadnamn* i verk. Iflg. denne loven skal samiske og kvenske stedsnavn som er i bruk blant lokalbefolkninga også brukes av det offentlige på skilt, kart, i register osv. Dessverre er til nå ganske få kvenske stedsnavn tatt i bruk, men vi har muligheten i loven for å synliggjøre et viktig element i kvensk kultur. Et flertall av høringsinstansene til rapporten "Kvensk — språk eller dialekt?" ønsker at kvensk betraktes som eget språk. Vi må tru at dette må få følger for den politiske behandlinga. Når alt dette er sagt, vil jeg helt til slutt minne om det som kanskje er det aller viktigste i en revitaliseringsprosess og samtidig også den aller største utfordringa: Det kreves aktiv handling fra språkbrukernes side, og overføring av minoritetsspråket til nye generasjoner. Dette er helt vesentlig dersom man vil at et minoritetsspråk skal ha noe mer enn en *symbolsk verdi*.

Litteratur:

Brunstad, Endre 2001: *Det reine språket. Om purisme i dansk, svensk, færøysk og norsk*. Avhandling til doctor artium-graden. Nordisk institutt. Universitetet i Bergen.

Crystal, David 2000: *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gramstad Sigve 2004: Ulik behandling av ulike minoritetsgrupper. — *Den fleirspråklege utfordringa*. Sandøy, Brunstad, Hagen og Tenfjord (red.). Novus Forlag. 57—64.

Huss, Leena 1999: *Reversing Language Shift in the Far North. Linguistic Revitalization in Northern Scandinavia and Finland*. *Studia Uralica Upsaliensia* 31. Uppsala.

Huss, Leena 2003: Europarådets konvention om regionala eller minoritetsspråk

— visioner och verklighet. — *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur*. Seminarrapport, Tromsø mars 2002. Utgitt av Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto. 141—148.

Huss, Leena og Börestam, Ulla 2001: *Språklige möten. Tvåspråkighet och kontaktlingvistik*. Lund: Studentlitteratur.

Huss, Leena og Lindgren, Anna-Riitta 2000: Språklig emancipation i Finland och Sverige. — *Nordlyd* No. 29. Tromsø University Working Papers on Language and Linguistics. Tromsø. 81—98.

Hyltenstam, Kenneth 2003: *Kvensk — språk eller dialekt?* Rapport avgitt av Kultur- og kirke departementet og Kommunal- og regionaldepartementet oktober 2003.

Koivulehto, Jorma 1995: *Ala-Satakunnan Kainu ja pohjoinen Kaimuu. Kielen ja kulttuurin Satakunta. Juhlakirja Aino Hakasen 60-vuotispäiväksi 1.11. 1995. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja*. Vammala.

Lindgren, Anna-Riitta 1998: *Kielten revitalisaatio — kielten emansipaatio*. — *Nordlyd* No. 26. Tromsø University Working Papers on Language and Linguistics. Tromsø. 36—44.

Lindgren, Anna-Riitta 2003: *Språklig emansipasjon eller språkdød blant kvener og tornedalinger?* — *Innsyn i kvensk historie, språk og kultur*. Seminarrapport, Tromsø mars 2002. Utgitt av Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto. 103—115.

Mantila, Harri 2001: *Mitä language planning on suomeksi? — Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti II*. Toim. Miia Mikkonen, Helena Sulkala ja Harri Mantila. Suomen ja saamen ja logopedian laitoksen julkaisuja. N:o 18.

Mantila, Harri 2002: *Kielenhuollon uudet hasteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus /<http://www.kotus.fi/>

May, Stephen 2000: *Uncommon Languages: The Challenges and Possibilities of Minority Language Rights*. — *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Vol.

21, No. 5. 366—385.

Paunonen, Heikki 1993: Suomen kieli — oikea mieli.— *Virittäjä* 97. 81—88.

Skutnabb-Kangas, Tove 2000: *Linguistic Genocide in Education — on Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum. New Jersey — London.

Skutnabb-Kangas, Tove & Philipson, Robert 1989: Wanted! Linguistic Human Rights. ROLIG-papir 44. Roskilde: Roskilde University Centre.

Söderholm, Eira 2000: Suomi ja sen

likikielet — erilaisia kielipoliittisia valintoja ja niiden taustoja. — *Congressus nonus internationalis fenno-ugristarum* 7. — 13.8. 2000 Tartu, Pars VI. 251—260.

Vikør, Lars S. 1994: *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. Novus forlag.

Winsa, Birger 2003: Språkplanering utvecklar det kulturella kapitalet i svenska Tornedalen. — Meänkieli, finska, svenska och samiska i social kontext. — *Arina. Nordisk tidskrift för kvensk forskning*. Nummer 1/ 2003. 27—40.